

Den stapplande vägen till reformer och till Europa

Kronförsvaret hösten 1992 är en episod i den större sagan om Sveriges ansträngningar att reformera sin ekonomi och övervinna sin isolering i Europa.

Ingenting av det som inträffade under dessa delvis dramatiska veckor kan förstås om det inte ses i detta större sammanhang. Det handlade om ansträngningarna, mot bakgrund av den ekonomiska debatten under 1970- och 1980-talen, att reformera vår ekonomi samt om de vidare ansträngningarna att etablera ett fastare europeiskt valutasamarbete på väg mot en gemensam europeisk valuta.

I efterhand är det inte svårt att se logiken i utvecklingens linjer under dessa månader. Stödet från regering och riksdag till Riksbanken i dess försvar av kronans fasta kurs var en följd av de tidigare decenniernas erfarenheter. Samtidigt var Riksbankens misslyckande med detta en följd av orkanstyrkan i de valutaspekulationer som drog fram över de europeiska marknaderna under hösten 1992.

I slutet av 1991 hade de dåvarande EG-länderna i och med fördraget i Maastricht deklarerat sin avsikt att successivt gå vidare från den inre marknaden till att under 1990-talet etablera en ekonomisk och monetär union med en gemensam valuta. Vi inom den borgerliga regering som tillträdde efter valet ville helt och fullt vara med i detta samarbete.

Men från och med den danska folkomröstningen i juni 1992 till och med sommaren 1993 kom spekulationerna på de finansiella marknaderna att slita sönder det samarbete som etablerats. Så gott som samtliga europeiska valutor sveptes med i den utveckling som kulminerade när ERM-systemet de facto upplöstes sommaren 1993. Det gällde – som bekant – också den svenska valutan.

Lärdomar från 1970- och 1980-talen

Efter stark ekonomisk utveckling under 1950- och 1960-talen hade vårt land kommit in i ett skede av tilltagande ekonomiska problem. Från mitten av 1970- till början av 1980-talet hade Sverige devalverat kronan vid upprepade tillfällen, ibland defensivt för att inget alternativ egentligen fanns och ibland offensivt som en integrerad del i den ekonomiska politiken.¹

Talet om de s.k. förlorade åren i början av 1970-talet bidrog till den s.k. överbrygningspolitiken i mitten av decenniet. När denna bidrog till en akut kostnadskris –1977 – gjorde devalveringarna sin entré. Två devalveringar under 1977 bidrog till att Sverige tvingades lämna det begränsade valutakurssamarbete som fanns i den s.k. ormen kring den tyska D-marken.

Då var debatten kring dessa mer begränsad. Det passerade i stort sett utan debatt när Sverige i slutet av 1970-talet ställde sig utanför det försiktiga etablerande av det s.k. EMS-systemet, som så småningom skulle leda fram mot dagens gemensamma europeiska valuta.

Devalveringsepokens kröning blev den »superdevalvering« som den nytillträdande socialdemokratiska regeringen gjorde omedelbart efter valet 1982. Den diskussion kring denna blev också en diskussion om devalveringspolitiken som sådan, och kom att spela en viktig roll i att forma den ekonomiska politik som fördes ett decennium senare.

Hösten 1990 samlades många av dem som varit med 1982 för att försöka att utvärdera devalveringspolitiken. Frågan var om superdevalveringen då hade blivit en rivstart eller en snedtändning för svensk ekonomi. Och svaret, i den SNS-skrift som blev resultatet av seminariet, blev att den hade blivit »både en rivstart och en snedtändning: en rivstart genom att bidra till att snabbt öka vinster, löner och priser samt en snedtändning genom att konservera struk-

1. I en uppsats i Nils Åsling (red.), *Maktskifte*, Stockholm 2001, »Det långsamma uppvaknandet – om skiftet i den ekonomiska politiken« har jag försökt att skildra hur den ekonomiska politiken och synen på denna utvecklades under 1970- och 1980-talen. En något mer utförlig version finns dessutom på www.bildt.net.

turen i den svenska ekonomin, eliminera krismedvetandet och få den nya s-regeringen att återta en del beslut om besparingar och reformer i den offentliga sektorn«.²

Inte minst det senare var en strategisk slutsats. Devalvering var den enkla vägens politik. Kjell-Olof Feldt har skrivit att han såg devalveringen 1982 som »enda möjligheten att sanera statsfinanserna utan mycket smärtsamma ingrepp i välfärdssystemet.«³ Sådana ingrepp var, menade han, hans regeringskollegor inte redo för. Bedömningen var säkert riktig. Valrörelsen 1982 hade dominerats av socialdemokratisk opposition mot mittenregeringen Fälldins med senare mått mätt rätt beskedliga sparpolitik.

Det var i skuggan av denna motsättning som diskussionen om den ekonomiska politiken kom att föras under 1980-talet. Under valrörelsen 1985 kunde den dåvarande s-regeringen peka på rivstarteffekterna av superdevalveringen, och driva den s.k. systemskifteskampanjen riktad främst mot moderata krav på en mer tydlig strukturpolitik.

Under valrörelsen 1988, och ännu mer under de följande åren, blev däremot snedtändningseffekterna allt tydligare. Dessa gjorde att den ekonomiska politiken snubblade in i en serie räntehöjningar och krispaket. Detta skede kulminerade i det spektakulära s.k. stoppketet i februari 1990. Det handlade om ett regleringsförsök av unik natur. Som konkret konsekvens fick regeringen Carlsson avgå. När den återkom förlorade det ekonomiska team som under Kjell-Olof Feldt dominerat socialdemokratien under det gångna decennium sin position. Det hade varit en lång dags färd mot natt.

Under dessa år blev det allt vidare accepterat att vi inte kunde fortsätta med snedtändningar, utan att inriktningen på den ekonomiska politiken i stället borde ligga på strukturreformer av svensk ekonomi.

Det fanns förvisso fortfarande enstaka röster som explicit talade om att hålla devalveringsvägen öppen. LO gjorde det, eftersom LO

2. Lars Jonung (red.), Stockholm 1991: »Devalveringen 1982 – rivstart eller snedtändning?» s. 41. Mitt exemplar har en dedikation av Lars Jonung: »Till Carl Bildt – med min stora förhoppning att Du aldrig devalverar!«

inte trodde att förhandlingssystemet skulle förmå att varaktigt pressa ner löneökningstakten. Det skulle därför bli nödvändigt att lösa ut löneekvationen med mer eller mindre återkommande devalveringar. Före riksbankschefen Lars Wohlin argumenterade på seminariet 1990 längs liknande linjer. Han ville hålla devalveringsdörren öppen eftersom han inte trodde att det politiska och fackliga systemet skulle kunna reformeras. Såväl LO som Wohlin argumenterade från denna utgångspunkt också mot tankarna på en oberoende riksbank.

Men dessa röster var undantagen – som regel sågs devalverings-epoken 1977 till 1982 som en serie snedtändningar som borde undvikas. I stället borode den ekonomiska politikens inriktning vara på strukturella reformer av ekonomin. Avregleringen av kreditmarknaden liksom skattereformen 1990 bedömdes i detta perspektiv, liksom kraven på fortsatta insatser för avreglering och liberalisering på olika områden. Andra länder hade lyckats att få inflationen under kontroll – Sverige måste också klara det.

Till detta kom att EG-frågan successivt växte i betydelse under dessa år. Traditionellt var motståndet mot en svensk ansökan om medlemskap stort inom socialdemokratin. Det fanns en farhåga för att en ädel svensk välfärdsmodell skulle smutsas ner i ett alltför nära umgänge med länder som upplevdes som mindre utvecklade och progresseiva. Neutralitetspolitiken sågs av många främst som ett försvar av välfärdspolitiken.

I övergången mellan 1980- och 1990-tal fick det europeiska samarbetet ny fart. Främst handlade det om ansträngningar att intill utgången av 1992 skapa en genuint integrerad intern marknad. Risken för ett förstärkt utanförskap för Sverige som låg i detta kom att läggas till oron för den svenska ekonomins utveckling i största allmänhet. Utanförskapet i förhållande till det europeiska samarbetet blev en del av de ekonomiska problemen.

Detta är bakgrunden till att den socialdemokratiska regeringens kapitulation – efter en frenetisk reträttstrid – kom att ske genom en

3. Citatet ur Hans Bergströms uppsats i Jonung, (1991, s. 304).

mening insmugen i ett pressmeddelande från finansdepartementet i samband med presentationen av ett krispaket hösten 1990. Plötsligt sades det att Sverige skulle sträva efter fullt medlemskap i den Europeiska Gemenskapen.

Reaktionen på valutamarknaden blev entydigt positiv. Den bidrog till en stabilisering av tilltron till den ekonomiska politiken. Många blev chockerade inom???????? Det var säkert detta som ledde regeringen till beslutet att den 17 maj 1991 knyta den svenska kronan direkt till den europeiska valutaenheten ecu. Beslutet sågs som ett uttryck för stabiliteten i den svenska omvändelsen i Europapolitiken liksom för ambitionen att driva en fastvalutapolitik. Europa- och valutapolitiken uppfattades som en del av en sammanhållen helhet.⁴

Ett resultat av det ekonomisk-politiska sammanbrottet i februari 1990 var att moderater och folkpartister såg nödvändigheten av att formulera ett tydligare och mer samlat ekonomisk-politiskt alternativ. Socialdemokratin hade förlorat sin kraft. Vårt arbete ledde fram till det gemensamma programmet »Ny Start för Sverige« den 21 april 1991,⁵ med dess tydliga inriktning på strukturella reformer för lägre offentliga utgifter, på avregleringar och på ett bättre företagsklimat.

I programmet var kopplingen mellan reformpolitiken, Europapolitiken och valutapolitiken tydlig. Det sades att vi borde vara redo att spela en pådrivande roll också i »arbetet att successivt under 1990-talet skapa en ekonomisk och monetär union med alla de förpliktelser detta innebär«, samt att »med denna inriktning är varje form av devalveringspolitik utesluten och inflationsbekämpningen måste ges högsta prioritet, bl a för att klara konkurrenskraften och därmed sysselsättningen«.

Tillsammans med ett uppföljningsprogram den 23 augusti – »Ny Start för Sverige – nu nödvändigare än någonsin!« – var det detta

4. En utförlig dokumentation och beskrivning av den debatten finns i min »Hallänning – svensk – europé«. Bonnier Fakta. Stockholm 1991.

5. »Ny Start för Sverige«. Ekonomisk-politiskt program för Moderaterna och Folkpartiet Liberalerna. April 1991. En uppföljning med rubriken »Ny Start för Sverige – nödvändigare än någonsin« publicerades under valrörelsen i början av september.

program som stod i centrum för den ekonomiska debatten i den valrörelse som gav regeringsskiftet den 4 oktober 1991.⁶

Den nya regeringen träder till

Det regeringsprogram för åren 1991–1994 som den ny tillträdande gorderliga regeringen presenterade var tydligt inriktat på en serie genomgripande strukturella reformer av svensk ekonomi. Detta skulle ske samtidigt som förhandlingar inleddes och slutfördes med EG om svenskt medlemskap med den ambitiösa målsättningen att ett sådant skulle vara möjligt redan i och med ingången av 1995.

Det var en tid av dramatiska omvälvningar. Samtidigt som regeringsarbetet började i Sverige, återförenades Tyskland, föll Sovjetunionen slutligen samman och sökte de olika europeiska ledarna finna nya former för ett samarbete som ställdes inför helt nya utmaningar. Ett gammalt Europa föll samman. Det blev nödvändigt att söka bygga ett nytt.

För länderna inom den Europeiska Gemenskapen blev det omedelbara resultatet den överenskommelse som ingicks i Maastricht i december 1991, vilken omvandlade EG till den Europeiska Unionen. Den fördragsfäste ambitionen att i tre steg intill 1997, eller senast 1999, förverkliga en ekonomisk och monetär union som också omfattade en gemensam valuta. Historien accelererade, för att använda Jacques Delors formulering från dessa dagar.

För Sveriges del innebar överenskommelsen i Maastricht vissa omedelbara problem. Det fanns en tydlig spänning i den svenska Europapolitiken mellan en mer offensiv och maximalistisk syn på samarbetet, som bars fram av moderater och folkpartister, och den

6. »*Ny Start för Sverige* kan läsas som en reaktion på den ekonomiska politiken under 1970- och 1980-talen. Målet var att undvika de konjunkturpolitiska och strukturpolitiska misstag som hade begåtts under dessa årtionden. Kontrasten mellan planeringen inför de borgerliga regeringsövertagandet 1991 och inför det socialdemokratiska 1982 är slående. Vid den senare sökte den socialdemokratiska oppositionen konstruera en rivstart byggd på superdevalveringen. År 1991 dominerade det långsiktiga perspektivet.» Lars Jonung i »Med Backspegeln som Kompass – Om Stabiliseringspolitiken som Läroprocess. Ds 1999:9 s. 212.

mer defensiva och minimalistiska som hade dominerat inte minst olika offentliga uttalanden från socialdemokratiskt håll. Vi hade helt enkelt blickarna riktade åt olika håll – mot den hägrande europeiska framtiden i det ena fallet, och mot den flimrande svartvita folkhemsidyllen i det andra.

Därför var det viktigt att regering och opposition vid ett sammanträde i utrikesnämnden omedelbart efter det att överenskommelsen ingåtts i Maastricht kunde slå fast att den på intet sätt rubbade vår fasta föresats att, utan undantag, bli medlemmar. Det var viktigt att tidigt möta dem som skulle vilja tala om olika undantag. Sådant tal i detta läge skulle med all sannolikhet ha lett till att beslutet att uppta förhandlingar med oss skulle ha försenats avsevärt. De skulle därmed ha riskerat hela den strategi för medlemskap 1995 som regeringen valt.

Från borgerlig utgångspunkt hade valresultatet 1991 varit både en framgång och en besvikelse. Framgången var uppenbar, men vi hade hamnat i ett parlamentariskt läge där vi inte hade egen majoritet, utan blev beroende av antingen socialdemokraterna eller nydemokraterna i varje enskild fråga.

Speciellt vad gäller sparpolitiken blev detta ett problem. Under valrörelsen hade visserligen Ny Demokrati krävt »drag under galscherna« också i dessa avseenden och presenterat spar- och skattesänkingslistor av stratosfäriska dimensioner. När det kom till konkreta beslut om besparingar med tydliga effekter för konkreta människor lät det plötsligt annorlunda – mycket annorlunda. Populismen förnekar sig aldrig.

I efterhand går det knappast att säga att detta i sak bromsade regeringen så mycket som det då fanns anledning att befara.⁷ Det är till och med möjligt att det dubbla hotet från socialdemokraterna och nydemokraterna – som när det gällde just sparpolitiken ibland

7. Ett försök att värdera hur inriktade nya regeringar är på förändringar har gjorts av Hans Bergström. Han mäter antalet propositioner det första året som innehåller förslag till grundläggande förändringar. I relativa tal blir antalet sådana propositioner för Fälldin 1976 13 procent, Palme 1982 11 procent och Bildt 1991 29 procent. I absoluta tal handlade det om 19, 15 respektive inte mindre än 43 propositioner. Det var detta som ledde till att det talades om en »rivstart«.

lät anmärkningsvärt lika – snarast ökade samhörigheten i regeringskretsen.

Den inrikespolitiska scenen dominerades helt och hållet av den ekonomiska krisen. Arbetslöshetsbomben briserade med fullt kraft. De svarta hålen i delar av den finansiella sektorn krävde omedelbara insatser. Regeringen var mycket tydlig om att det skulle krävas sparpaket på tiotals miljarder kronor varje år för att klara statsfinanserna.

Écu-anslutningen i maj 1991 hade förvisso bidragit till ökat förtroende för Sverige. Och omdömen från inte minst IMF tydde på att de internationella finansmarknaderna hade en mycket positiv bedömning av den omläggning av politiken som den nya regeringen arbetade för. Osäkerheten rörde främst det parlamentariska läget. Skulle vi klara av att i riksdagen få igenom den politik som vi talade om?

Sedan hösten 1990 hade den svenska ekonomin befunnit sig i ett tillstånd av fritt fall. I stort sett alla kurvor pekade åt fel håll. Till en besvärlig inhemsk situation kom den besvärliga yttre situationen. Öster om oss brottades Finland med enorma problem. Väster om oss hade Norge drabbats av stora svårigheter i sin finansiella sektor. I november 1991 beslutade sig Finland för att devalvera sin mark. Omedelbart drabbades vi av en »finsk smitta« som skulle komma att bli ett förebud för det kommande årets stormar.

Regeringen hade lagt fram en serie av ekonomiska förslag efter det att den tillträtt. Den första ekonomisk-politiska propositionen hade varit ett problem i och med att vi inte riktigt trodde på de ekonomiska bedömningar som finansdepartementets experter hade presenterat för oss. De hade sina ekonometriska modeller, men vi kom direkt från en ekonomisk verklighet ute på verkstadsgolv, affärer och hushåll runt om i Sverige som talade ett diametralt annorlunda språk. Det skulle visa sig att det var vår verklighet som hade mer rätt än deras modeller.

Gradvis skärpte vi verklighetsbeskrivningen, inte minst för att den var en nödvändig bas för de politiska rekommendationerna. Med kompletteringspropositionen i april 1992 lade vi fram ett stort och långsiktigt program för att sanera de statliga finanserna. Den

omläggning av bostadssubventionerna som beslöts då kom över tiden att bli den enstaka största och viktigaste utgiftsneddragning som gjordes i Sverige under 1990-talet.

Under våren 1992 kunde den optimistiskt lagde möjligen se vissa försiktiga tecken på att fallet ner i alla fall hade bromsats. Det gick att möta industriledare som t o m började känna fast mark under fötterna och tala om en kommande uppgång. Men optimismen blev inte långvarig.

Kriser bryter ut

Det var en lång rad faktorer som tillsammans kom att skapa den närmast unika finansiella dramatik som större delen av Europa gick igenom 1992. Den tyska återföreningen hade gjort det nödvändigt med relativt höga tyska räntor, som satte så gott som alla andra länder under allt starkare press. Till detta kom att en svag dollar medförde att stora mängder likviditet sökte sig till de nervösa europeiska marknaderna. Därmed fick vi en djup konjunkturnedgång som skapade allt besvärligare ekonomiska problem för olika regeringar.

Till detta kom så den direkta politiska turbulens som utlöstes av nederlaget för Maastricht-avtalet i den danska folkomröstningen den 2 juni. Jag minns hur statsminister Poul Schlüter ringde mig dagen efter och meddelade att »allt är som vanligt i Danmark – alla är förryckta«. Om så var fallet så var danskarna inte ensamma. Samma dag meddelade Frankrikes president François Mitterrand att de avsåg att ha en motsvarande folkomröstning den 20 september. Plötsligt verkade allt stå på spel när det gällde det europeiska samarbetet, inklusive dess strävan efter en ekonomisk och monetär union samtidigt som de finansiella spänningarna byggdes upp.

När regeringsarbetet började återupptas efter den korta sommarpausen 1992 var det tydligt att den ekonomiska bilden hade börjat förändras. Marknadernas nervositet kände vi av snart sagt dagligen genom olika kontakter och rapporter. Inte minst skedde detta i samband med att vi försökte att få EU att fatta beslut om att inleda förhandlingar om svenskt medlemskap. Vi träffade nervösa stats- och finansministrar vart vi än vände oss i Europa under dessa månader.

Dock var det ännu inte dessa frågor som dominerade den politiska agendan. Detta år hade också inneburit att kriget i samband med upplösningen av det forna Jugoslavien hade nått in i det komplicerade och sköra Bosnien. Till Sverige kom ca 2 000 flyktingar varje vecka. Vår mottagningskapacitet bågnade. Det fanns inte en kommun som inte klagade över anspänningen och kostnaderna.

Mitt i detta började vi att känna att spänningarna i det samlade europeiska systemet närmade sig kokpunkten. Vi fruktade att vi inte skulle kunna undgå att dras in. Inte minst det stigande budgetunderskottet innebar att det förr eller senare skulle komma i fokus.

Vår inriktning var att vinna trovärdighet för stabiliteten i den politiska kurs vi hade valt. Vi såg stora risker med den typ av snubblande mellan olika krispaket som socialdemokraterna tvingats till under den tidigare mandatperioden. Vi såg dialogen med IMF som en styrka i och med att den gav en utomstående och saklig bedömning av vårt läge, och därmed hade ett betydande värde, inte minst för överläggningarna inom regeringen.⁸

Inför höstens arbete stämde vi i mitten av augusti av läget med av grupp av ekonomer som finansminister Anne Wibble och jag regelbundet brukade träffa i regi av min ekonomiske rådgivare Lars Jonung. Beskeden var dystra. Stämningen inom industrin hade svängt. Ulf Jakobsson meddelade godhetsfullt, att vi kallt kunde räkna med att alla problem vi hade skulle bli värre. Han ville börja diskutera sänkta löneskatter och sänkta utgifter. Assar Lindbeck gav rådet att vi skulle försöka att manövrera oss in i ERM-systemet så snabbt som möjligt. Det var lätt att säga – den optionen stod inte till buds så länge vi var utanför EU. Ingen annan var märkbart muntrare.

8. Det kan finnas skäl att återge Concluding Remarks i den s.k. Article IV Consultation som avslutades den 25 maj 1992: »To sum up, we fully support the present macroeconomic strategy, which we believe offers Sweden the best prospect for breaking with the relative slowdown in productivity growth during the past decade. However, the successful implementation of this strategy will require both firm resolve in the pursuit of restrictive policies over time and early action to place the budget deficit on a clearly declining path. We have every confidence that such a course would substantially enhance the credibility in the overall policy strategy thereby allowing the full fruits of that strategy to be realized.« Just så.

Det dröjde lite mer än en vecka förrän vi fick den första övningen i förebyggande finansiell krishantering. Det blåste snålt på marknaderna. Riksbanken hade höjt räntan. Anne Wibble och jag hade den 26 augusti den första i vad som skulle komma att bli en serie presskonferenser under dessa månader. Utåt såväl som inåt var vi det team som hade att hantera stormen.

Vi strävade efter att vara så tydliga som möjligt:

Den fasta växelkursen kommer att försvaras med all kraft. Den är sedan ett decennium grundläggande för den ekonomiska politiken. Kring detta råder bred politisk enighet i Sverige.

Detta skulle komma att kräva åtgärder:

Regeringen kommer att fullfölja sin politik inriktad på strukturella förändringar. Av särskild vikt är att pressa ned det strukturella underskottet i de offentliga finanserna. Detta kräver målmedvetna besparingar i de stora transfereringssystemen. Regeringen kommer att fortsätta denna politik.

Vi gjorde den europeiska kopplingen tydlig:

Av stor vikt är också det fortsatta arbetet på att föra Sverige helt och fullt in i det europeiska samarbetet. Genom EES-avtal och kommande fullt medlemskap i arbetet på att bygga en ekonomisk och monetär union skapas nya och bättre förutsättningar för den svenska ekonomin.

Vår plan var att efter det att riksdagen återsamlats den 6 oktober lägga en s.k. tillväxtproposition som skulle ge mer mörk åt det saneringsprogram som vi hade presenterat under våren. När vi gick igenom det ekonomiska läget på regeringens sensommarsamling på Harpsund i slutet av augusti fanns det också en tyst insikt om att det då skulle krävas en del som gick utöver detta. Parallellt skulle vi arbeta med fortsatta omläggningar och besparingar inför budgetpropositionen i januari 1993. En höst går ofta snabbt.

Men så skulle det inte bli. Det första riktigt allvarliga förebudet om den annalkande stormen kom åter från öster. Det var måndagen

den 7 september. Jag satt på middag på restaurang i London när jag kallades ut till garderoben eftersom det var en person i telefon som insisterade på att det var både brådskande och viktigt och inte gick med mobiltelefon.

Det var Anne Wibble. Inträngd mellan glammande middagsgäster och en sur garderobiär informerades jag om att Esko Aho – statsminister i Finland – efter att ha misslyckats få tag på mig ringt henne och sagt att man inte hade annat val än att låta den finska marken flyta från kl. 08.00 morgonen därpå. Lätt att uppfatta var det inte – Anne valde att närmast viska fram den då ännu djupa hemligheten.

Jag återvände rätt samlad till mitt sällskap. Nu hade det blivit allvar på ett helt annat sätt. En valuta hade fällts av stormarna. Finland var visserligen i en svagare situation än Sverige, men ändå. Jag visste från förra hösten hur besvärlig den finska smittan på de finansiella marknaderna kunde bli. I New York eller Hong Kong ser man inte skillnaden mellan Finland och Sverige som så stor. Det var tyvärr inte säkert att de hade så fel.

Programmet i London påföljande dag kortades bara av lite. Jag hann träffa utrikesminister Douglas Hurd för diskussion om Baltikum-frågorna – då högt upp på dagordningen – liksom frågan om när förhandlingar om medlemskap i EU kunde inledas. Med sedan blev det till att skynda hem till Stockholm. Sent på kvällen träffade Anne Wibble och jag Bengt Dennis. Det är tumult i halva Europa, sade han, och ville stärka försvaret inför stormen genom att höja räntan till 75 procent.

Krispaket eller Samverkan med s

Då hade det redan kommit igång en diskussion om vi på ett eller annat sätt skulle söka en samverkan med socialdemokraterna för att se hur situationen skulle hanteras. Vid regeringens sensommarsamling på Harpsund var det inte minst Bengt Westerberg som pläderat för den linjen.⁹ Han gjorde det uttryckligen inte för att han

9. Harpsundsmötet var en avspänd allmänpolitisk överläggning. Den mest dominerande – och på många sätt svåraste – frågan var hanteringen av den mycket stora flyktingströmmen från det eskalerande kriget i Bosnien. Mötets ekonomiska diskussion kom

såg mycket av konstruktiv kraft hos dem, utan mera för att syna deras kort.

I botten fanns också en önskan om att mildra kraften i de socialdemokratiska attackerna mot spar- och regeringspolitiken. Som socialminister hade Bengt att bära bördan av de ofta hysteriska attacker som sparinsatserna utsattes för.

Min inställning var då något kluven. I sak fruktade jag att uppgörelser med socialdemokraterna skulle vattna ur eller helt lösa upp den politik som vi försökte att föra. Jag såg behovet av att förstärka denna politik – samt faran för att överenskommelser med socialdemokraterna i stället skulle försvaga den.

Men det fanns en annan sida av myntet. Det var ingen tvekan om att den parlamentariska osäkerheten påverkade förtroendet för den samlade ekonomiska politiken på ett negativt sätt. Skulle denna kunna upplösas, skulle vinsterna, i alla fall kortsiktigt, vara betydande.

För detta fanns det två parlamentariska alternativ. Men en överenskommelse med Ny Demokrati var inte möjlig såväl av sakliga som av symboliska skäl. Sakligt var de så stapplande att det var svårt att se att någon uppgörelse med deras ledning någonsin skulle ha kunnat hålla i ett utsatt läge. Och symboliskt var nackdelarna ännu tydligare. Alternativet övervägdes egentligen aldrig. Det handlade om socialdemokraterna.

Jag tog kontakt med Ingvar Carlsson på eftermiddagen den 26 augusti efter Annes och min presskonferens. Vår relation hade aldrig varit nära, men alltid varit korrekt. Jag hade fått betydande respekt för det sätt på vilket han hanterade det alls inte lätta regeringsskiftet 1991 – kontrasten mot Olof Palmes hantering av regeringsskiftet 1976 kunde inte vara tydligare. Och trots olika syn på mycket visste jag att det hos honom fanns en genuin önskan om att hjälpa till i frågor av nationell betydelse.

något att snedvridas av att Bengt Westerberg offentligt hade uttalat sig för höjda benskatter, vilket ledde till en del reaktioner. Uttalanden från kristdemokratiska riksdagsmän hade också lett till att någon tidning spekulerade i en möjlig regeringskris. Det var dessa spekulationer som jag avfärdade som spekulationer av okunniga sommarvikarier, vilket sedan kom att vinklas till en kommentar om det ekonomiska läget som sådant. Så var det inte.

Kontakten denna dag var alls inte unik. Vi hade byggt upp ett mönster av kontakter som främst hade med Europapolitiken att göra. Jag visste att delar av mandatperioden skulle präglas av hård ideologisk konfrontation med socialdemokraterna, men jag var angelägen om att på ett antal strategiska framtidsområden – EU-förhandlingarna, författningen, ett nytt pensionssystem – till det yttersta sträva efter blocköverskridande uppgörelser.

Nu skulle vi se om det var möjligt att till denna lista lägga delar av den ekonomiska politiken. Vi hade dessutom fått signaler via Odd Engström om det fanns de inom socialdemokratin som såg sådana uppgörelser som ett sätt att komma ur en oppositionspolitik som hade blivit hopplöst opportunistisk och därmed ett långsiktigt problem för socialdemokratin självt.

Så etablerades diskret ett mönster av olika kontakter. Jag talade med Ingvar Carlsson. På Annas lott föll att hålla kontakten med Allan Larsson, som var deras officiella ekonomiske talesman. Därtill kom under ett skede en andra och långt mer konstruktiv kanal via just Odd Engström. Medan Allan Larsson i någon slags abstinensbesvär från sin tid som generaldirektör och statsråd ständigt beställde papper, ägnade sig Odd Engström åt att leverera idéer.

Så värst länge fungerade inte detta. En dag ringde mig Ingvar Carlsson och sade att vi nog fick avsluta kanalen Engström. Jag fick intrycket att det hade tagit hus i helsike på den larssonska fronten.

Till detta kom tämligen frekventa kontakter som sköttes dels av min statssekreterare på statsrådsberedningen Peter Egardt, dels av Olle Wästberg och Carl B Hamilton på finansdepartementet.¹⁰ Det saknades alls icke kanaler – men sedan kanalen Odd Engströms släckts ner på grund av interna motsättningar saknades innehåll.

På den europeiska scenen var det främst motsättningen mellan det brittiska finansdepartementet Treasury och tyska centralbanken Bundesbank som drev krisen framåt. London hävdade att de höga tyska räntorna skapade en omöjlig situation för större delen av

10. Socialdemokratiska motparter var i allt väsentligt Jan O. Karlsson och Leif Pagrotsky.

Europa, men Frankfurt kontrade med att detta inte var deras problem.

När denna kontrovers gav allt fler rubriker, började dammluckorna att brista. På eftermiddagen den 13 september fick vi information om att det förbereddes ett telefonmöte mellan ERM-länderna för att justera valutorna mot varandra. Resultatet blev att den italienska liran började flyta.

Förhoppningen hade varit att denna justering inom ERM skulle lätta på spekulationstrycket. Alls icke. Snarare fick det ny kraft. I veckan som följde var i stort sett alla valutor runt om i Europa under mer eller mindre hård attack.

Från Bonn ringde förbundskansler Helmut Kohl och ville lyssna på läget i den norra delen av Europa. Så var det ofta. Han hade sitt nätverk av vänner, och på deras bedömningar grundade han åtskilligt av det han gjorde. Världen har sett sämre system att styra stora stater än detta.

Nu var Kohl osäker på vad John Major egentligen ville. Diskussionen om räntan fick föras med Schlesinger i Frankfurt, tyckte han. Den viktiga frågan var dock hur bygget av den politiska unionen skulle föras framåt. Den kunde inte förverkligas om inte Tyskland och Frankrike höll ihop. För den franska francen var han beredd att göra åtskilligt, men britterna, deras pund och deras politik var han betydligt mera osäker på.

Många faktorer, men inte minst just denna spänning, förde fram till »Black Wednesday« den 16 september, då det brittiska pundet kapitulerade. Den onsdagskvällen tvingades finansminister Norman Lamont kortfattat utanför 10 Downing Street meddela att pundets medverkan i ERM – som varit en grundbult i den brittiska strategin för att få ner inflationen sedan oktober 1990 – hade »suspenderats«.

Denna onsdag var inte märkbart ljusare på våra breddgrader. Detta var dagen då Riksbanken beslöt att höja dagslåneräntan till herostratiskt ryktbara 500 procent. Beslutet var Riksbankens eget, men vid det nattliga mötet veckan innan hade Bengt Dennis och Eva Srejber diskuterat att man var beredd att gå så långt det krävdes.

Två decennier av devalveringar hade gett Sverige en gediget dålig

trovärdighet när det gällde valutapolitiken. På sina håll sågs vi fortfarande som »mjuka« och utan den kraft som krävdes för att vinna respekt i en situation som denna. Bengt Dennis hade alls ingenting emot att hans 500 procent skapade rubriker. Det var det som var meningen. Det handlade om att skapa trovärdighet.

Marginalräntor på dessa nivåer var självfallet en omöjlighet under längre perioder. Ekonomin ströps. Det redan ytterligt sköra finansiella systemet ansträngdes än mer. Nu gällde det dels att vinna förtroende för viljan, dels att vinna viss tid för den politiska processen.

På onsdagskvällen satt jag med Ingvar Carlsson och andra partiledare i riksdagen och diskuterade läget. På torsdagsmorgonen sände vi ut ett kort gemensamt pressmeddelande som sade att det fanns goda förutsättningar för en överenskommelse. Nu var det bara frågan om vad som skulle ske. Tiden höll tydligt på att rinna ut.

Det tog dock sin tid innan socialdemokraterna var redo till mer konkreta samtal. Allan Larsson hade visserligen fått papper i mängder, men det var inte orimligt att de behövde mer tid för interna förberedelser. Men väntan kändes trots detta irriterande.

I våra löpande kontakter sade Ingvar Carlsson att ett av skälen till väntan var att de skulle komma med ett förslag som hans rådgivare var helt övertygade om skulle lösa våra problem. Men det behövdes lite tekniskt arbete på detta. På en så god karamell fanns det skäl att vänta. Anne Wibble ringde och ringde och ville att jag skulle sätta mer press på socialdemokraterna att snabbt bli seriösa. Jag sade att det fanns bestämda gränser för min förmåga även i det avseendet.

Så blev det så att det var först på lördagseftermiddagen den 19 september som alla satt ner kring regeringens runda sammanträdesbord i hörnrummet i Rosenbad. Då var det två olika världar som möttes. Trots frekvensen av olika kontakter under de föregående veckorna, och trots mängder av papper som löpande hade levererats till Larsson, hade vi på vår sida svårt att se att de hade insett vare sig arten av eller allvaret i den situation vi stod inför.

Alldeles ovanligt är det nog inte att oppositionspartier blir fångna i sin egen retorik. Här var det i alla fall tydligt. Allan Larsson hade

offentligt sagt att hela krisen var mitt fel, vilket var att spetsa till saken en aning, och ledde till lätt generade halva ursäkter från andra socialdemokrater. Alla misstänkte de nog att för mycket av borgerlig politik hade förvärrat problemen – medan i alla fall Anne Wibble och jag var övertygad om att mer av den politiken hade varit klart bättre.

Deras superlösning, som Ingvar Carlsson sade att han var övertygad om skulle återställa förtroendet för den ekonomiska politiken, visade sig vara en tanke om att lägga samman sjuk- och arbetska-deförsäkringarna, flytta ut dem ur statsbudgeten och göra systemet självreglerande. En invecklad föredragning av Bo Göransson på det socialdemokratiska riksdagskansliet ledde dock snabbt fram till slutsatsen att det mest var kosmetik, inte innebar någon besparing alls och snarare öppnade för automatiska och av riksdag och regering inte kontrollerade utgifts- och kostnadshöjningar. Som inslag i ett saneringsprogram hade det ett drag av vad vi numera skulle kalla Enron över sig.

Reträtten från detta skulle komma att ta sin tid. Vi fick förpliktiga oss till en utredning av det hela, vilket man ju möjligen kunde bjuda på. Men det skulle dröja ett bra tag innan det förslag som under vägen förvandlats till en rejäl skattehöjning skulle komma att avföras helt och hållet från den politiska dagordningen.

När detta var avklarat kom åtskillig tid att ägnas olika socialdemokratiska krav som var föga mer än försök att rulla tillbaka viktiga delar av den borgerliga reformagendan. Utförsäljningen av statliga företag skulle stoppas, löntagarfonderna skulle de facto vara kvar, arbetsrätten skulle vridas tillbaka, familjepolitiken skulle inte få läggas om och föreslagna skattesänkningar för företagande och sparande skulle inte få genomföras.

Att socialdemokraterna krävde ett visst politiskt pris av regeringen för stöd i en utsatt situation hade jag inte svårt att vare sig förstå eller acceptera. Det hade jag också sagt till Ingvar Carlsson. Redan från början hade de tydligt signalerat speciellt aggtill förslaget om ett vårdnadsbidrag. Inte minst Allan Larsson hade ägnat betydande kraft åt att förklara att detta var ett ont som inte kunde accepteras. Det som irriterade var självfallet inte att det var ett bidrag – kärlek

till sådana saknade man inte – utan att det representerade valfrihet på ett område där man med näbbar och klor bekämpat varje tanke på just detta.

Det som störde var att de mest talade om detta och minst av allt om de faktiska »skarpa« åtgärder som vi ansåg nödvändiga. Vi ville – kort sagt - se betydande sparinsatser tvärs över hela budgeten för att öka marknadsens förtroende för vår samlade förmåga att klara statsfinanserna.

Natten blev lång, och precisionen i en del av de överenskommelser som successivt träffades kom ty följande att bli lidande, vilket kom att leda till en del destruktiva tolkningstvister under de kommande månaderna, där det inte var alldeles lätt att veta vem som hade alldeles rätt och vem som hade alldeles fel.

Inte minst gällde det regeringens tanke på att avveckla löntagarfonderna genom att göra dem till forskningsfonder. Mot detta stred man med all kraft, och Ingvar Carlsson lade speciell glöd i det. För honom var detta symbolfrågan par preference. För oss tillkom komplikationen att vi efter åtskilliga turer i riksdagen träffat en överenskommelse med Ny Demokrati om hur löntagarfonderna skulle avvecklas. Jag försökte förklara för Ingvar Carlsson att det trots allt borde ligga också i hans intresse att vi var en regering som stod vid ingångna överenskommelser.

I utmattningens tecken framåt morgontimmarna började dock någonting att avteckna sig. Frågan om vårdnadsbidrag gick dock helt enkelt inte att lösa. Det hjälpte alls inte att vi sade att det vi såg framför oss med all sannolikhet skulle innebära en betydande besparing i offentliga utgifter – det var inte det som det handlade om.

Alf Svensson var under hård press, och jag ville i grunden inte sätta honom under mer av den varan. Han tillhörde de ständigt lojala och ständigt stödjande i en partiledarkrets i regeringen som jag då och då hade en del besvär att hantera. Jag vädjade till Ingvar Carlsson att förstå lite av den situationen. Men icke. Till slut var inte minst Ingvar Carlsson så utmattad att det var meningslöst att fortsätta. Vi åkte hem utan en uppgörelse. Det fanns all anledning att fundera på konsekvenserna.

Den som till slut för lösningen var Bengt Westerberg. Bengt kan ofta vara tvär när han konfronteras med ett problem, men är nästan alltid konstruktiv när det sedan gäller att ta itu med det. Han hade inga barn tillsammans med vårdnadsbidraget. Tvärt om. Men med hjälp av Birgit Friggebo letades upp en gammal formulering som använts i en gammal överenskommelse mellan socialdemokraterna och folkpartiet. Några telefonsamtal mitt på dagen ledde till att en utmattad men dock i grunden lättad Ingvar Carlsson som i telefon från Tyresö accepterade den. Vi var i hamn.

På senefttermiddagen söndagen den 20 september satt vi uppradda på podiet i riksdagens andrakammarsal för presskonferens. Det talades om historiens vingslag. Oroliga politiska journalister undrade vart den politiska debatten nu skulle ta vägen om alla var eniga om allt. Jag trodde nog att den farhågan skulle visa sig överdriven.

För min del handlade det om att göra det bästa möjliga av situationen. De samlade ansträngningarna hade förvisso vunnit i trovärdighet genom att regering och opposition nu hade ett gemensamt papper, men jag var akut medveten om att en mer hårdhänt analys av den sakliga substansen i detta papper riskerade att sätt igång spekulationsvågen igen.

Politik är ibland det möjligas konst, och detta hade varit det som var möjligt nu. Det förde dock saker och ting åt rätt håll. Jag presenterade frimodigt paketet som »det största saneringsprogrammet för de offentliga finanserna i Sverige i modern tid«. Formuleringen hade använts förr, och den skulle komma att användas många gånger senare. Just denna dag var den dock tveksam.

Jag tryckte på just budgeteffekterna, och talade om en budgetförstärkning redan 1993 på ca 28 miljarder kronor, med en mer långsiktig effekt på ca 40 miljarder kronor, varav dock en del var mindre önskvärda skattehöjningar.¹¹

Vi hade dock fått socialdemokraterna med på införandet av en

11. En eftergift från vår sida som inte minst Bo Lundgren hade starka och korrekta synpunkter på var att vi sköt på sänkningarna av förmögenhetsskatten och kapitalinkomstskatten. Det är ingen tvekan om att det hade varit bättre för Sveriges 1990-tal om de sänkningarna hade kunnat genomföras. För socialdemokraterna handlade det om symboliken snarare än substansen.

karensdag. De hade också accepterat vissa besparingar i bostadsfinansieringen samt en höjning av pensionsåldern.¹² I gengäld hade de insisterat på i sak ytterligt tveksamma besparingar inom polis- och rättsväsendet samt inom utbildning och skola. Vi såg samma skiljelinje där som både tidigare och senare – medan vi ville slå vakt om statlig och offentlig kärnverksamhet, låg deras omsorg framför allt i subventions- och bidragssystemen.

Om vi försökte föra ut det strukturella och det sparinriktade, liksom det samlande, var den socialdemokratiska marknadsföringen annorlunda. Jag hade dagen därpå ett rätt strävt samtal med parti-sekreteraren Mona Sahlin sedan jag tagit del av de snabbt upptryckta flygblad de distribuerade om »den enda vägens haveri«, innehållande också en rad direkt felaktiga tolkningar av vad vi kommit överens om.

Söndagen den 20 september var dessutom dagen för den franska folkomröstningen om Maastricht-avtalet. Framåt kvällen – efter det att vår stora uppgörelse presenterats – stod det klart att Maastricht-fördraget hade godkänts av de franska väljarna med minsta möjliga marginal. Det borde finnas inre och yttre förutsättningar för visst lugn.

Så blev dock knappast fallet. Den fortsatta pressen, inte minst mot den franska francen, var massiv, och det trots stora tyska stödinsatser. Den spanska pesetan, danska kronan, portugisiska escudon och irländska pundet tillhörde också de valutor som var under hårda spekulationsattacker.

Därmed fortsatte också pressen på oss. Det var tydligt att vi måste gå vidare. Hade den första överenskommelsen inte betytt mer, så hade den i alla fall tjänat som inledningen till den andra. Med fortsatta stormar över Europa fanns inget alternativ. Nu satt regering och opposition i samma båt – en omedelbar kollaps måste undvikas.

Ett resultat av den första natten var att det inletts en mer fördju-

12. Besparingarna på bostadssubventionerna hade varit mycket svåra för socialdemokraterna att acceptera. När så till slut skedde, sade den socialdemokratiska förhandlaren Jan O. Karlsson med kombination av humor och dramatik att vi nu »hängt upp Wigfors i lyktstolpen«.

pad diskussion om hur den allvarliga situationen i den finansiella sektorn skulle hanteras. I en förhandling mellan främst Bo Lundgren från regeringens sida och Allan Larssons från socialdemokraternas uppnåddes enighet om att till riksdagen lägga fram ett förslag om »generellt syftande åtgärder som stärker betalningssystemet och säkerställer kreditförsörjningen« dvs. det som skulle komma att kallas bankgarantin.¹³

Detta kom att bli inledningen till ett samarbete som skulle komma att flyta relativt väl under de kommande månaderna. Om vi i den reala ekonomin hade en depression som påminde om 1930-talets, hade vi i finanssektorn en kris som påminde om 1920-talets. Steg för steg kom vi dock att hantera denna på ett sätt som den dag detta skrivs – ett decennium senare – i den internationella debatten inte sällan framställs som ett föredöme.¹⁴

Helgen därpå tillbringade jag på Harpsund med familj, funderingar och telefonsamtal. Klarar vi den kommande veckan så gör vi det mot alla odds, noterade jag på ett papper med lite planer inför veckan.

Nu fokuserades diskussionen allt mer kring kostnadsläget. Det handlade inte bara om sänkta löneskatter utan också om insatser för att få arbetsmarknadens parter att göra uttalande av faktisk innebörd att de accepterade nollavtal för i alla fall ett och sannolikt två år.

Kring detta gick telefonerna varma under måndagen och tisdagen. TCO-ordföranden Björn Rosengren erbjöd sig som fixaren och försökte med ringa framgång få med LO-ordföranden Stig Malm på sina tankar. När Björn Rosengren rapporterade sin frustration till mig tog jag direkt kontakt med Malm i Växjö, som visade sig betydligt mer öppen för resonemang med regeringen direkt än vad han hade varit när dessa förmedlades över TCO.

Mina kontakter med Ingvar Carlsson handlade om att övertyga honom att det skulle behövas fler insatser. Det var inte alldeles enkelt. Han ansåg inledningsvis att fler insatser bara skulle röra till

13. Pressmeddelande från Finansdepartementet torsdagen 24 september 1992.

14. Hanteringen av finanskrisen beskrivs i detalj i Bo Lundgren (1998) *När bubblan brast – om den svåraste finanskrisen i Sveriges historia*. Bokförlaget DN.

det hela. I grunden fanns en betydande motvilja – kommunicerad i än klarare ordalag till Bengt Westerberg – gentemot varje form av ytterligare neddragningar av offentliga utgifter. Så småningom insåg även han att det skulle krävas ytterligare insatser. Omkring 10 miljarder kronor flöt ut om dagen samtidigt som marginalräntan låg på 50 procent. Situationen var ohållbar.

Vid niotiden på kvällen tisdagen den 29 september satte vi oss så åter kring det runda regeringsbordet i Rosenbad. Laguppställningen var lite förändrad. Allan Larsson var i Paris, och det var nu Mona Sahlin som den som främst satt vid Ingvar Carlssons sida. Det var en förbättring.¹⁵

Mot bakgrund av erfarenheterna från den första natten – där vi ju hade fått börja med att spendera mycken tid på den socialdemokratiska konstigheten, och där verklighetskontakten därför blivit mindre bra – bad jag nu riksbankschefen Bengt Dennis komma och redogöra för sin syn på läget. Jag och mina partiledarkollegor i regering kände den väl, men det var viktigt att alla hade samma verklighetsbild.

Bengt Dennis försköt nu något perspektivet från budgetsaneringen till kostnadssituationen för företagsamheten. Avgörande för riksbankens möjligheter att få ner räntan, vilket var en förutsättning för att valutasituationen skulle ses som stabil, var att det kom konkreta åtgärder för att minska företagets kostnader.

För mig var det viktigt att Dennis tydligt underströk vikten av att en sänkning av t ex arbetsgivareavgifterna – som det i och för sig inte skulle bli så svårt att få uppslutning kring, Metall hade öppet krävt detta – var fullt ut finansierad. Trovärdigheten i våra ansträngningar avgjordes dessvärre inte av vår förmåga att sänka skatter, utan av vår förmåga att sänka utgifter. Jag delade Dennis bedömning att en skattesänkning som inte var fullt ut finansierad snarare skulle vara kontraproduktiv.

Detta hade sin betydelse inte minst mot bakgrund av att en del av

15. »Jag var inte säker på om Ingvar Carlsson fullt ut förstod det ekonomiska läge som Sverige befann sig i och vilka krav den ekonomiska politiken skulle komma att ställas inför i ett medelfristigt perspektiv. Mona Sahlin visade dock alla tecken på att göra det« Dennis (1992, s. 89).

de samtal som förts hade handlat om en ofinansierad sänkning av löneskatten. Jag hade en viss oro för att Bengt Westerberg och Björn Rosengren skulle tala sig samman kring en sådan linje för att sedan försöka att sälja den till först regeringen och sedan oppositionen. Men så blev det inte.

Denna andra långa natt blev mer koncentrerad och mer konstruktiv än den första. Nu var agendan mer avgränsad – vi slapp tröska igenom allt möjligt politiskt bråte som slängts in i processen – och situationen dessutom mer allvarlig. Den första natten fanns det ett möjligt politiskt utrymme för socialdemokraterna att ytterst inte gå med. Denna gång hade ingen av oss något utrymme.

Nu blev det Anne Wibble och jag som förhandlade med Ingvar Carlsson och Mona Sahlin. Bengt Westerberg fungerade som särskild förhandlare i olika knepiga frågor som måste lösas upp under nattens gång. Vi hade en bättre agenda och en mer organiserad uppläggning av arbetet. Även det bidrog till ett bättre resultat. Framåt femtiden på morgonen kunde vi skiljas åt, även om det dröjde intill mitt i riksbanksfullmäktiges sammanträde vid åttatiden innan allt var klart i alla sina detaljer.

Det resultat som Anne Wibble, Bo Lundgren och jag presenterade kl. tio onsdagen den 30 september kunde beskrivas som en »inre devalvering«. Vi sänkte företagens kostnader med motsvarande ca 5 procentenheter, och finansierade detta främst med i olika former höjd moms.

Jag hade mindre svårigheter med detta andra paket än vad jag hade haft med det första. Det var fokuserat på ett helt annat sätt – även om vi i slutändan hade fått vika oss för det benhårda socialdemokratiska motståndet mot ytterligare utgiftsneddragningar.

Grundat på beräkningar gjorde av Riksbanken kunde vi hävda att konkurrenskraften för svenskt näringsliv inför 1993 förbättrades med ca 11 procent i jämförelse med 1990. Det var en betydande förbättring.

Paketet kom överraskande, upplevdes som substantiellt, och fick ett entydigt positivt mottagande inte minst av marknaderna. Riksbanken sänkte omedelbart marginalräntan till 24 procent. Ekonomen Nils Lundgren, som tidigare varit kritisk, talade om »en

triumf för det politiska systemet« och hävdade att vi genom uppgörelsen hade upplöst det hot som valutakrisen inneburit för Sverige. Vid ett tidigare inplanerat möte med Industriförbundets ledning på förmiddagen förklarade de att de drog tillbaka en förberedd skrivelse med förslag till nya åtgärder. Vi hade önskat mera, men egentligen inte vågat drömma om ens detta, var deras kommentar till det andra krispaketet.

Frågan om ett uttalande av arbetsmarknadens parter rörde sig dock inte framåt. När jag sammankallade dem alla till möte i Rotundan på Rosenbad på eftermiddagen var visserligen stämningen god och stödet för det vi gjorde rätt tydligt, men motsättningar mellan LO och SAF sänkte definitivt möjligheten till ett gemensamt uttalande av dem.

På kvällen samlades regeringen till en av de informella middagar vi brukade ha ute på Haga slott. En del såg lite trötta ut efter också denna natts påfrestningar – men stämningen var god, sammanhållningen tydlig och det fanns en tro att det kanske trots allt skulle gå.

Lugnet före stormen

Så såg det också ut. I regeringsförklaringen när riksdagen återsamlades den 6 oktober talade vi om Sveriges »hårdvalutapolitik«. ¹⁶ Under oktober och början av november kunde Riksbanken succesivt trappa ner räntorna. Valutaflödena under denna period var i stort sett balanserade.

Den politiska agendan mellan regering och opposition återgick till en serie av småträtor inför den krisproposition, grundad på de två uppgörelserna, som regeringen skulle lägga fram för riksdagen den 23 oktober. I delar av näringslivet kved man över att räntorna

16. Regeringsförklaringen följdes i sedvanlig ordning av en partiledardebatt. Från alla stora partiers sida var uppslutningen kring den förda politiken stark. Den avvikande rösten var Ny Demokratis Ian Wachtmeister, som utan föregående varning talade för att man nog borde låta kronan flyta. Jag hade löpande hållit honom underrättad om regeringens och Riksbankens ansträngningar utan att han haft några invändningar. Nu sade han till mig att han blivit uppringd av en valutahandlare i London som sagt att det förr eller senare inte skulle fungera.

fortfarande ansågs vara för höga, men det ringde inga allvarigare varningsklockor.

De europeiska spänningarna fanns dock kvar.¹⁷ Vi levde på hoppet att den turbodramatik vi sett veckorna före och efter den franska folkomröstningen nu skulle ha lagt sig och att ERM-systemet ha funnit en ny balanspunkt som skulle vara stabil. Men det skulle visa sig vara en from förhoppning.

Det politiska arbetet återupptogs efter krisdygnet. Redan dagen efter det andra paketet åkte jag till Bonn för att vara med och fira Helmut Kohls tioårsdag som förbundskansler och vidare till Strasbourg för att försvara de baltiska nationerna mot diverse orättvisa krav.

Det blev fler europeiska resor under de kommande veckorna. Till Tallinn, Köpenhamn, Århus, Bonn och Rom. Det handlade om två saker – den ryska militära närvaron i de baltiska länderna och om möjligheten att få till stånd förhandlingar om Sveriges – men också Finlands och Norges – medlemskap i EU. Så länge Maastricht-fördraget inte var ratificerat, kunde sådana inte inledas, hade det sagts. Därmed hotades hela den tidtabell som vi hade lagt upp. Därför gällde det att med högnivåkontakter i viktiga huvudstäder se om det gick att lirka fram en annan väg.

Ekonomi såg mörk ut. När jag åt lunch med bankcheferna den 9 oktober fanns det visserligen en viss tillförsikt över läget. Räntorna började nu komma ner i nivån med de finska. Men från Volvo kom den ena krissignalen efter den andra under dessa veckor. Föredragningar för regeringen om läget i de krisdrabbade finansiella företagen visade på ett kompakt och kostsamt mörker.

Tidigt efter det andra krispaketet hade Bengt Dennis tagit upp frågan om att knyta kronan till den tyska D-marken i stället för till

17. Den 1 oktober skrev den amerikanske finansministern Nicholas Brady, i egenskap av ordförande i den så kallade G10-gruppen, ett brev till sina kollegor och efterlyste en gemensam studie av den nya situation som föreföll att råda på de internationella finansiella marknaderna. »The latest survey of foreign exchange markets indicates daily turnover approaching USD 1 trillion, which is roughly double the official reserves of our countries. In these circumstances, even small changes in capital flows, let alone the massive speculation we have just witnessed, can have profound effects on our economies.« Brevets resultat blev en studie som publicerades i april 1993.

ecun. Det skulle vara mer robust, ansåg han. Jag tillhörde de något avvisande, eftersom jag tyckte vi hade tillräckligt tufft med trovärdigheten för den valutakoppling vi hade. Riksbanksfullmäktiges ordförande Staffan Burenstam Linder var entydigt negativ.

Bakgrunden var, att vi såg hur osäkerhet på de internationella marknaderna medförde ett flöde till D-marken. Eucun var helt enkelt inte tillräckligt stabil. Inte minst mot denna bakgrund hade vi kontinuerligt sonderat möjligheterna till någon form av knytning av kronan till det s.k. ERM-samarbetet mellan EU-länderna. Även om ett formellt sådant inte var möjligt, borde en reell koppling kanske vara det.

Reaktionerna var dock i allt väsentligt avvisande. Statssekreteraren i finansdepartementet Olle Wästberg och vice riksbankchefen Thomas Franzén hade dock en dialog under dessa månader med främst ordföranden i EG:s monetära kommitté, den franske centralbankschefen Jean Claude Trichet. Även om han inte var helt avvisande, var reaktionen betydligt kyligare från den tyske centralbankschefen Schlesinger.

Därför blev det ingenting med detta. Mot denna bakgrund var det viss logik i de tankar som fanns om att byta Ecu-kopplingen till en DM-koppling. Själv var jag lite reserverad inför att det bollades med alltför många valutapolitiska alternativ i alltför många olika internationella kontakter i ett läge där en viss enhetlighet i politiken var en förutsättning för trovärdighet.

Parallellt med ett rätt slitsamt trätande om detaljer i den gemensamma krisproposition som skulle läggas på riksdagens bord den 23 oktober – ställde socialdemokraterna genom de inre kanalerna allt fler krav främst när det gällde dels att rädda de gamla fonderna, dels att bakbinda regeringen vad gäller varje ändring i arbetsrätten – arbetades i den inre ekonomgruppen vidare på nya ekonomiska förslag.¹⁸

18. Den yttre ekonomgruppen bestod av fristående, främst akademiska, ekonomer som samlades till enklare lunch med främst Anne Wibble och mig mer eller mindre regelbundet. Lars Jonung, som var sakkunnig i statsrådsberedningen, svarade för den. En inre ekonomgrupp fanns i själva regeringskansliet med centrering kring statsrådsberedningen och finansdepartementet, och var självfallet mer operativ till sin karaktär. De drivande i

Att det skulle behövas var vi övertygade om. Det handlade om att gå vidare både med sänkta arbetsgivareavgifter och med konkreta utgiftsnedskärningar. Arbetet var inriktat på den budgetproposition som skulle läggas i samband med riksdagsöppnandet i början av januari 1993, men vi talade om en tidigare presentation i december såväl för att ytterligare stärka förtroendet för den samlade politiken som för att förhindra de läckage som annars hade blivit regel.

Anne Wibble sammanfattade sina tankar i en PM som gavs beteckningen PM Next med förslag till en sänkning av arbetsgivareavgifterna för näringslivet med ytterligare 5 procentenheter. Den distribuerades till de viktigare statsråden den 11 november. Problemen var dock betydande. Socialdemokraterna hade mycket tydligt sagt nej till alla former av utgiftsneddragningar. Allt oftare hade Anne under dessa veckor kommit till mig med de bekymmer hon hade inom folkpartiet. Hon och Lars Leijonborg insåg nog vad som behövde göras, men nu hade linjen från de andra mot besparingar hårdnat allt mer.¹⁹ Läget i regeringen var i all enkelhet det, att sade folkpartiet nej till besparingar skulle också centern och kristdemokraterna göra det. Det var nog också bakgrunden till att den ytterligare sänkning av arbetsgivareavgiften hon föreslog i PM Next inte var fullt ut finansierad. Hon räknade med att ca 40 procent av kostnaden skulle vara »självfinansierande«.

När den inre ekonomgruppen några dagar senare kom med en PM med förslag till förstärkta åtgärder underströks kravet på full finansiering, även om den kunde sättas in successivt under en lite längre period. Man ville ha en sänkning som snarare borde ligga kring 10 procentenheter – till en kostnad av ca 40 miljarder kronor

denna var Olle Wästberg, Carl B Hamilton och Urban Bäckström på finansdepartementet samt Lars Jonung och Peter Egardt på statsrådsberedningen. För egen del kan dessutom noteras att jag mer eller mindre regelbundet åt en informell lunch med cheferna för de stora affärsbankerna i ett arrangemang som gick tillbaka till Gösta Bohmans tid som ekonomiminister i slutet av 1970-talet.

19. Lars Leijonborg var gruppleddare för folkpartiet i riksdagen. Som ett led i arbetet att förankra regeringens politik i riksdagen, och säkra bättre kontakter, deltog de fyra gruppleddarna i samtliga regeringens allmänna beredningar och informella diskussioner. I diskussionerna om den ekonomiska politiken inom folkpartiet stod Anne Wibble och Lars Leijonborg ofta nära varandra.

– i förening med ett slopande av den s k utlandslånenormen och en koppling av kronan till D-marken.

Sista striden – kronan faller

Torsdagen den 12 november började det åter komma varningstecken.²⁰ En statsskuldsemission blev inte fulltecknad. Men bakom de nu stigande räntorna fanns också en oro för statsbudgetunderskotten och för situationen inom industrin. Såväl Saab som Volvo ansågs befinna sig i ett mycket prekärt läge. I ett email till mig på kvällen skrev dåvarande statssekreteraren i finansdepartementet Urban Bäckström, att »i dag har något börjat som gör att man får lite fjärilar i magen«.²¹

Jag visste att Anne Wibble hållit socialdemokraterna i viss mån orienterade om de tankar vi hade om en förstärkning av politiken. Det fanns all anledning att se till att det interna arbetet accelererade.

Trots den annalkande krisen var allt lugnt på ytan. På måndagen gav jag mig i sedvanlig ordning ut på en av mina s k måndagsresor för att diskutera Europapolitiken i landets olika delar. Jag flög till Kemi i Finland, tog mig över gränsen till Sverige, svarade på frågor i aulan i Tornedalsskolan i Haparanda, hade telefonväkteri över lokalradion och ett intill och sannolikt över brandmyndigheternas toleransgränser överfyllt möte i Folkets Hus.

Men lugnet var bedrägligt. Under ytan såg vi hur valutaflödena nu tydligt vänt och i accelererande storlek lämnade landet. Detta ledda till att en del av de spänningar som fanns i Riksbanken börja-

20. Dagsrapporten från finansdepartementet beskrev bakgrunden utvecklingen på detta sätt: »Det är svårt att peka ut en enskild faktor bakom uppgången. Sannolikt är det en rad olika faktorer som samtliga pekar i negativ riktning. Några faktorer som nämns är: oro för räntenivåerna i sig, industrins prekära läge, statens upplåningsbehov, svagt köpinnesse för räntebärande kronpapper, oro för den finansiella sektorn, frågetecknen kring Maastricht och spekulationer om nya ERM-justeringar, senast aktualiserat av Spaniens finansminister för ett par veckor seda. Det är främst Spanien, Portugal och Irland som är närmast berörda.«

21. Citatet finns även återgivet i Bo Lundgrens bok *När bubblan brast – om den svåraste finanskrisen i Sveriges historia*, Stockholm 1998. Boken ger en omfattande och bra bild av det samlade skedet denna höst, med tyngdpunkten vid arbetet med att »rädda« det finansiella systemet.

de komma upp även till mig. Staffan Burenstam Linder, som var ordförande i riksbanksfullmäktige, förde en självständig linje. Våra kontakter genom hela detta skede var ytterligt begränsade, men nu ville han som riksbanksfullmäktiges ordförande träffa mig som statsminister för att redovisa den oro han hade för att Bengt Dennis drev kronförsvaret för långt.

Enligt honom fanns det en risk för att detta skulle äventyra Riksbanken som bank, medan Dennis helt avvisade relevansen i denna frågeställning. Spänningen gick inte att ta miste på, även om det inte var min uppgift som statsminister att ha någon åsikt i denna fråga.

Kontakterna med socialdemokraterna hade nu betydande intensitet. Problemen låg alldeles självklart på finansieringssidan. Det förslag som Anne Wibble arbetade med handlade bl a om att sänka ersättningsnivåerna i de flesta socialförsäkringssystemen till 75 procent, slopa delpensionen och höja pensionsåldern.

Den information som flödade in till mig handlade nu om en tilltagande ryktesspridning ute på marknaderna. Från finansdepartementet summerades läget på kvällen onsdagen den 18 november med att »marknaden är full av rykten« och att »på många håll, även inom landet, är man nu inställd på att kronan inom kort kommer att flyta«.

Samma kväll hade vi ett av de gemensamma möten med samtliga de fyra regeringspartiernas riksdagsledamöter som vi då och då brukade ha för att informera och diskutera viktigare frågor. Mötet var ett betydande problem. Jag visste att situationen snabbt höll på att bli kritisk, visste att de egentligen borde informeras om det och det arbetet som nu bedrevs med stor intensitet för ett tredje krispaket. Jag visste tyvärr samtidigt att om jag sade detta skulle skickliga journalister inom minuter ha lirkat ut tillräckligt med småbitar för att sedan kunna lägga pussel. Min liksom Annes föredragningar av läget blev något frånvarande – och kom senare, och det med rätta, att kritiseras för det.

Vi var på väg till en ny krisnatt. Nu var vi ense om att det inte handlade om att beställa nattmat till Rosenbad, med all den uppmärksamhet som detta skulle leda till. Socialdemokraterna var fullt

ut informerade både om läget, om de förslag vi hade lagt fram och om hur saken kunde eller borde hanteras. Vi väntade på deras reaktion.

Det gjorde vi sittande genom natten på Rosenbad. I soffgruppen i statsministerrummet planerades och väntades allt eftersom timmarna gick. Vi hade vant oss vid att beslutsprocessen inom socialdemokratin inte utmärktes av blixtsnabb handläggning. Men någon reaktion kunde väl i alla fall komma?

Allt eftersom natten gick blev det tydligt att socialdemokraterna inte avsåg att ge något besked. Det var först frampå morgonen som de dristade sig att säga detta klart ut. Det visade sig att de flesta av dem helt sonika hade gått och lagt sig när vi satt och väntade på deras reaktion för att så kunna inleda realförhandlingar inför ett överraskningspaket på morgonen torsdagen den 19 november.

Anne Wibble och jag – med stöd av partiledarkretsen i övrigt – var helt på det klara med att ett paket måste läggas fram. Att nu bara kapitulera hade inte varit möjligt. Trots allt hade vi klarat situationen sedan september bättre än väntat – ett paket av den inriktning vi nu hade arbetat framme kunde möjligen, om det hade stöd, klara oss även denna gång. Successivt vreds ju nu politiken dessutom i en riktig riktning. Det var mot denna bakgrund som Anne och jag på morgonen åter satt på presskonferens i Rosenbad och presenterade det stora tredje krispaket som vi hade tagit fram. Vi fick säga, att vi fortfarande avvaktade socialdemokraternas reaktion. Det var, i strikt mening, sant. I mer reell mening visste vi självfallet att de hade kastat in handduken och inte kunde eller ville vara med längre. Våra möjligheter att själva klara övningen var begränsade – men alternativet att på morgontimmen undvika att redovisa den politik vi trodde på bara därför att Allan Larsson gått och lagt sig var inget alternativ vi någonsin övervägde.

Det blev väntans timmar som följde. Anne och jag satt på mitt rum i Rosenbad. Lunchen bestod av några smörgåsar. Vi följde tumultet kring Riksbankens sammanträden liksom om vad som hände på marknaden. Övrig verksamhet hade ställts in.

Först fortsatte utflödet. Sedan bromsade det. Plötsligt ringde Bengt Dennis och meddelade andfått att det fanns ett inflöde. Men

sedan började marknaden i New York komma igång. Dammluc-korna spolades bort. Klockan 14:28 meddelade riksbanken att kro-nan flöt fritt.

I efterhand är det inte svårt att se vad som hade hänt inom social-demokratin. Det första paketet hade de klarat av rätt hyggligt på den interna fronten. Men samtidigt hade de skapat problem genom att marknadsföra delar av dess innehåll på ett sätt som inte var kor-rekt. Successivt kom detta att stå klart också för den interna opinio-nen. Det andra paketet hade varit svårare. Kritiken från delar av den fackliga rörelsen hade varit hård. Det innehöll inga ideologiska sockerpiller av den art som det första gjort.

Man hade – helt riktigt – sett dem som en helhet som man – trots allt – var beredd att stå för. Efter visst småstrul i olika frågor hade en de facto gemensam proposition lagts på riksdagens bord. Men nu tyckte man sig stå inför en ny situation, och de paketpropåer som förmedlades från finansens skulle i den interna diskussionen inom partiets snarare ses som den s.k. enda vägens spektakulära återkomst än som dess alldeles sista och slutgiltiga haveri. Då kunde man inte längre vara med. Den politiska kraften var slut. Kanske begärde vi alldeles för mycket.

Torsdagsförmiddagen var dock ett rätt plågsamt teaterstycke. Socialdemokraterna ville inte säga nej innan kronförsvaret havere-rat, eftersom de då lätt skulle få skulden för det. Samtidigt kunde de inte på något sätt säga ja.²² Med alla till buds stående medel försök-te man att säga ingenting alls, men snart nådde sanningen ut i alla fall, blinkade på alla skärmar och bidrog till det som kom att ske.

För Anne Wibble och mig återstod att åter gå ner i Bella Venezia i Rosenbad och hålla dagens andra presskonferens. Jag konstaterade det uppenbara – att vi alla hade misslyckats med kronförsvaret. Jag ville inte försätta mig i en löjlig situation där jag av media kunde framställas som att jag ville släta över det som hänt. Ett misslyckkan-de var ett misslyckande.

22. »Socialdemokraternas taktik var att vinna tid, att undvika att svara på regeringen tills man kunde bedöma marknadens och riksbankens reaktion. Socialdemokraterna ville inte ha någon uppgörelse med regeringen och hade redan gett upp den fasta växelkursen« Dennis (1998, s.d 130).

För åtskilliga andra regeringar i Europa fortsatte det hårda arbetet att vinna trovärdighet för en fastvalutapolitik. Vi seglade alla på samma upprörda hav. Under den följande helgen tvingades såväl Portugal som Spanien bort från den fasta växelkursen. Jag hade flera samtal med statsminister Gro Harlem Brundtland i Norge i en strävan att inte göra hennes situation svårare. Hon klarade just denna omedelbara kris. Men redan den 10 december blev det nödvändigt för också Norge att göra det som först Finland och sedan Sverige tvingades till, nämligen låta valutan flyta.

Ny strategi för den ekonomiska politiken

För oss försköts nu perspektiven och politiken. Omedelbart efter presskonferensen drogs arbetet mer konkret igång med den inriktning som den ekonomiska politiken nu skulle ges. Hårdvalutapolitiken hade ofta beskrivits som en »grundbult« i den ekonomiska politiken. Nu var bulten borta, och vi måste snabbt skaffa oss en ny grund.

Hårdvalutapolitiken hade dessutom haft kopplingar till Europapolitiken som var starkare än vad de flesta inrikespolitiska bedömare tycktes inse. Jag ville inte föra in Sverige i EU som ett undantags- eller fotnotsland, utan jag ville att vi skulle in i det europeiska samarbetets kärna, då alldeles självklart inkluderande arbetet att skapa den gemensamma valutan. Också här behövdes en ny politik.

Redan några dagar tidigare hade jag ringt Assar Lindbeck och frågat honom om han var beredd att leda en ny kommission med uppgift att på ca tre månader lägga fram rekommendationer till en medelfristig inriktning av den ekonomiska politiken. Bakgrunden var, att jag var livrädd för att vi nu skulle falla ner i ett kortsiktigt konjunktorellt kolporterande som blåste bort varje möjlighet till uthållig strukturpolitisk strategi. Jag insåg att vi just nu var i en situation där både Annes och min trovärdighet var skadad i den offentliga diskussionen i dessa avseenden. Vi hade nog haft rätt, men vi hade i alla fall fått fel. Sådan var i alla fall bilden.

Assar Lindbeck hade omedelbart tackat ja. Det var betydelsefullt. Efter vissa diskussioner sattes det som halvofficiellt kom att kallas

Lindbeckkommissionen i sjön. Den redovisade sina 113 förslag i mars 1993. Lindbeckkommissionen kom att spela en avgörande roll för att återupprätta trovärdigheten och styrkan i en långsiktig spar- och reformstrategi.²³

Omedelbart efter kronfallet inleddes också en dialog mellan regeringen och Riksbanken om inriktningen av valutapolitiken. Ingen ifrågasatte att det var riktigt att nu låta kronan flyta fritt i alla fall under ett tag. Att omedelbart sträva efter en ny låsning var inte aktuellt – om inte annat så eftersom det europeiska läget ju fortsatte att vara upprört.

Mot bakgrund av de farhågor som fanns för att den depreciering med ca 10 procent som kronfallet lett till skulle leda till en ny våg av pris- och löneökningar var det naturligt att dessa diskussioner inriktades på någon form av åtminstone temporär prisstabilitetsnorm. Blott dygn efter kronfallet fördes detaljerade diskussioner om detta mellan statsrådsberedningen, finansdepartementet och Riksbanken. Detta blev som bekant också den politik som valdes.

Parallellt med dessa diskussioner fördes en delvis rätt livlig både intern och extern diskussion om hur räntepolitiken borde utformas. Inte minst från näringslivets sida, men också från dem som mer konkret arbetade med att rädda den finansiella sektorn, efterlystes en betydligt djärvare sänkning av räntan än vad Riksbanken var villig till. Att den höll emot hade sin grund i farhågor för att alltför låga korta räntor skulle leda till successivt stigande sådana med negativa följder inte minst för möjligheterna att klara statsfinanserna.

Till dem som sedermera offentligt har redovisat den kritik de då hade mot riksbankens enligt deras mening för höga räntor under denna period hör Göran Persson och Bo Lundgren.^{24 25} Men det skall i ärlighetens namn sägas, att Riksbanken hade stöd av finans-

23. »Nya Villkor För Ekonomi och Politik«. Ekonomikommissionens förslag. SOU 1993:16

24. I *Den som är skuldsatt är inte fri* skrev Göran Persson 1997 att det var ett »misstag som i efterhand är uppenbart... att Riksbanken efter kronfallet inriktade penningpolitiken på att hålla kronans värde uppe. Riksbanken sänkte styrräntorna mycket långsamt, vilket sannolikt bidrog till att Sverige under lång tid fick dras med onödigt höga räntor.«

departementet, och att dess chef hade stöd av statsministern.

Även om diskussionen om den omedelbara politiken så gott som omgående inriktades på en prisstabiliseringsnorm, bibehölls det långsiktiga perspektivet. När Olle Wästberg och Thomas Franzén den 22 november i Bryssel träffade EG:s monetära kommitté kom den att ägna betydande uppmärksamhet åt Sverige. De bägge företrädarna för regering och riksbank meddelade, att vi nu inriktade politiken på »ett anti-inflationsprogram med syfte att så snart som möjligt återgå till en fast växelkurs och att finna en anslutning till ERM innan Sverige blir medlem av EU«. Inställningen från kommitténs ledamöter visade förståelse, även om den omedelbara frågan på deras dagordning då var nödvändigheten av nedjustering av Spaniens och Portugals valutor.

Samma signal sände jag i ett större offentligt anförande inför Aktiefrämjandet i Globen tisdagen den 22 november: »Det finns inget egenvärde i att den svenska kronan flyter. När vi har bringat reda i vår ekonomi och när ERM-systemet har funnit en hållbar form skall vi se till att vi kan medverka helt och fullt i detta samarbete, och att detta i sin tur kan utvecklas till en europeisk monetär union.«

Inriktningen var således tydlig. Omedelbar fokusering på prisstabilisering för att förhindra att devalveringen gav fart åt en ny inflationsbrasa följd av en orientering mot ERM-systemet och en gemensam valuta. För oss som gått igenom krisens månader var inriktningen på denna nu om möjligt än starkare än tidigare – liksom insikten att det skulle komma att ta betydligt längre tid.

Under början av 1993 stabiliserades så en ny inriktning av den samlade politiken. Med det inflationsmål som successivt formulerades i en dialog mellan regering och Riksbank gavs valutapolitiken en inriktning som kommit att bli bestående sedan dess. I och med den s.k. Lindbeckkommissionens förslag, som sedan följdes upp i regeringens kompletteringsproposition den 22 april 1993 med dess

25. Bo Lundgren (1998) skrev att det var »uppenbart att en fortsättning av högräntepolitiken skulle hålla nere den ekonomiska utvecklingen samtidigt som situationen i det finansiella systemet skulle förvärras«.

s.k. Nathalie-plan för långsiktig sanering av statsfinanserna, gavs den ekonomiska strukturpolitiken ny stadga.

Utmaningarna var dock inte slut med detta. Under första halvåret 1993 fortsatte oron på den europeiska valutamarknaden med spekulationsattacker på främst den franska francen, danska kronan och belgiska francen. Dessa ledde till att EG:s finansministermöte den 2 augusti 1993 beslutade att vidga bandbredden i ERM-systemet till 15 procent både uppåt och nedåt, vilket i praktiken innebar att man tillfälligt suspenderade hela systemet.

Sådant blev då facit av den fjorton månader långa europeiska valutastormen mellan 2 juni 1992 och 2 augusti 1993. G10-gruppens rapport talade om hur de internationella valutatransaktionerna trefaldigades under de gånga fem åren, med belopp kring 900 miljarder dollar dagligen i omsättning. Det var inte bara lilla Sverige som inte hade förmått att stå emot.

Successivt återupprättade emellertid EU-länderna ERM-systemet med dess inriktning på den gemensamma valutan. Vi kan konstatera, att betydande delar av den politik som lades fast under 1992 och 1993 har kommit att bli bestående. Det gäller först och främst inflationsmålet. Vad gäller de nödvändiga strukturella reformerna innebar regeringsskiftet 1994 först en rejäl period av »återställare« där allt skulle vridas tillbaka, men därefter under trycket av akut ekonomisk kris en förnyad inriktning på sanering av statsfinanserna, om än nu tydligt med tyngdpunkten på skattehöjningar i stället för på utgiftsneddragningar.

Vi har fått viktiga strukturella reformer. Socialdemokraterna släppte sitt motstånd mot en självständig riksbank, vilket var av stor betydelse. Arbetet med nya former för beslutsfattande om statsbudgeten fullföljdes i ett arrangemang som mycket påtagligt stärkte regeringsmakten i förhållande till riksdagen. En längre mandatperiod skapade bättre förutsättningar också för den ekonomiska politiken. Överenskommelsen om ett nytt pensionssystem kom successivt att föras i hamn. Så gott som allt detta har sin grund i det som initierats under åren i början av 1990-talet.

I början av 1990-talet var ambitionen – i alla fall från Ny Startkärnan i den borgerliga koalitionen – att föra Sverige in i EU:s eko-

nomiska och monetära union utan reservationer. Vi slutförde förhandlingarna om medlemskap i EU i början av 1994 utan att göra någon reservation i förhållande till våra fördragsmässiga förpliktelser i detta sammanhang. Vi hade för detta också socialdemokraternas stöd.

Inför folkomröstningen om anslutningsfördraget i november 1994 fanns det från socialdemokraternas sida, liksom från näringslivet, en önskan om att just denna del av anslutningen skulle tonas ned. Jag tillhörde dem som ansåg att detta var felaktigt. Detta hade sin grund inte minst i erfarenheterna från den dramatiska hösten 1992. Jag bedömde det som att det fanns ett betydande stöd för tanken på en fast valutaregim. Jag såg dessutom betydande långsiktiga risker i att bara marknadsföra en »EU Light« när vi ju so oder so skulle komma att ställas inför dessa avgöranden relativt snart. Då skulle vi riskera att drabbas av en trovärdighetskris. Jag var mån om att i samtliga mina egna framträdanden i folkomröstningskampanjen också tala om den gemensamma valutan som ett starkt skäl för Sveriges medlemskap i EU.

Utvecklingen blev – som bekant - en annan. Hösten 1997 föreslog regeringen till riksdagen att Sverige inte borde ansluta sig till det tredje steget i den ekonomiska och monetära unionen. Därmed var det knappast heller aktuellt med någon svensk anslutning till det ERM2 som ju hade karaktären av »förrum« till den gemensamma valutan.

Nu står vi på nytt inför avgörandet om valutapolitiken. Det handlar om att återta ansträngningarna att också på detta område föra Sverige in i det europeiska samarbetets kärna. Samtidigt infinder sig åter frågor om vi gjort tillräckligt för att åtgärda de svagheter i vår struktur- och vår stabiliseringspolitik som tillsammans bär ansvaret för den nominella devalvering av vår krona med närmare 90 procent som skett under det långa skedet sedan början av 1970-talet.²⁶

26. »Sedan 1975 har kronans effektiva nominella växelkurs, mätt med TWT-index, försvagats med närmare 90 procent. Ungefär hälften av denna försvagning kan förklaras med att den svenska inflationen under en lång tidsperiod var högre än i vår omvärld. Den resterande delen av försvagningen beror på att den s k reala växelkursen deprecierat.« Riksbankens Inflationsrapport 2001:3.